

mában a dűlőnevek mentésének, kodifikálásának munkálatai állnak, vagy ha névfejtést művelünk, többnyire az ország mai politikai határain belül található nevekkal foglalkozunk. Így a szomszédos államok területén élő vagy korábban élt magyar helység- és dűlőnévanyag igen kevés figyelemben részesül. Félő, hogy ezek megváltoztatásával, a régi nevek feledésbe merülésével a magyar névtudomány elveszíti azt a lehetőséget, hogy a helynévadás tipológiáját az egész magyarlakta területre elvégezhesse.

A hazai műkedvelő helytörténeti kutatás is több segítséget igényelne. A névtani kérdések iránti érdeklődés felkeltésében nagy jelentőségű volt KÁLMÁN BÉLA könyvsiker számba menő munkája, *A nevek világa*, amely immár harmadik kiadásban jelent meg. Egy-egy szűkebb tájegység helytörténeti kutatásához a legjobb segítség a megyei összesítés, mint az ILA BÁLINT—KOVACSICS JÓZSEF-féle Veszprém megyei helytörténeti lexikon vagy a fent tárgyalt szabolcs-szatmári etimológiai helységnévtár.

Szabolcs-Szatmár megye illetékesei elismerést érdemelnek e kiadvány napvilágra segítéseért. Bizonyítéka ez a kötet annak is, hogy a megye és Nyíregyháza város vezetői gyümölcsöző együttműködést tudtak kialakítani a Bessenyei Tanárképző Főiskolával, amelynek tehetséges fiatal oktatói nem zárkoznak el szűkebb hazájuk tudományos kutatásának feladata elől.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

A „Советское финно-угроведение” magyar tárgyú tanulmányai

A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar nyelvészek közül igen kevesen forgatják az SzFU (Szovjet Finnugrisztika) egyes számait, pedig az észti tudománycs akadémiá kiadásában Tallinnban megjelenő folyóiratnak 1972-ben már a nyolcadik évfolyamát vehettük kézbe. Közel egy időben indult az Études finno-ougriennes-nel, amelynek első évfolyamát a Magyar Nyelvőr (LXXXIX, 400—1) és a Nyelvtudományi Közlemények (LXVIII, 461—2) is bemutatta. Az SzFU indulását azonban egyik sem jelezte, s nem ismertették a Magyar Nyelv finnugrisztikai folyóiratszemléi sem.

Nem szükséges hangsúlyozni, hogy a Szovjetunióban folyó finnugrisztikai — sokszor éppen a magyar nyelvre irányuló — kutatások ismerete és felhasználása milyen fontos lehet a magyar nyelvtudomány, például a nyelvtörténet vagy a nyelvjáráskutatás számára. A következőkben nem említjük az egyes finnugor népek nyelvével foglalkozó tanulmányokat, nem térünk ki az egyes nyelvek nyelvjárásaival foglalkozó tanulmányok eredményeire, módszertani tanulságaira sem (például PERTTI VIRTARANTA: Die Dialekte des Karelistischen VIII, 7—27; MARI MUST: Az észti tájszótár munkálatairól III, 209—18 stb.),

sem a magyarországi nyelvészeknek az SzFU.-ban megjelent tanulmányaira, csupán a Szovjetunióban élő nyelvészek magyar nyelvvel foglalkozó tanulmányainak és cikkeinek ismertetésére szorítkozunk. (Az ismertetésben magyar címmel közölt tanulmányok a folyóiratban orosz nyelvűek.)

A magyar nyelvvel főleg az ungvári (uzsgorodi) egyetemen foglalkoznak. A magyar tanszék alapításának történetével, az ott folyó munkával P. LIZANYEC professzor ismerteti meg (Ungarische Philologie an der Užgoroder Staatsuniversität V, 83—4). A tanszék oktatói elsősorban a magyar—ukrán és a magyar—román nyelvi kapcsolatokkal, valamint a kárpát-ukrajnai nyelvjárással egyes kérdéseivel foglalkoznak. A tanszék termunkái között szerepel többek között a kárpát-ukrajnai magyar nyelvjárások szótára, valamint e nyelvjárások hangtani és grammatikai sajátosságait is bemutató regionális nyelvatlasz.

Tematikájuk szerint az SzFU vizsgált tanulmányai két nagy csoportba sorolhatók: 1. a magyar nyelvvel, nyelvtörténettel kapcsolatosakra és 2. a nyelvjárási kérdéseket vizsgálókra.

1. A magyar nyelvvel és nyelvtörténettel az alábbi tanulmányok foglalkoznak:

A. ROT: A honfoglalás előtti magyar—oroszl nyelvi kapcsolatok néhány kérdése (IV, 197—206). Először a szótörténeti kutatások nehézségeiről, módszeréről ír a szerző, majd megállapítja, hogy az ősmagyar—óroszl kapcsolatok mintegy 250 éven keresztül a VII. század közepétől a honfoglalásig tartottak. Jelentéskörök szerint rendezve sorolja fel a magyar nyelv néhány óroszl jövevényszavát, olyanokat is, amelyeknél a TESz nem keleti szláv eredetet tart valószínűnek, vagy amelyeknél a pontosabb (szláv) eredet nem határozható meg. Ez utóbbi csoportba tartozik egyébként a *család*~*cseléd* szavunk is, amelynek a hangtani fejlődéséből következtet a szerző a keleti szláv nyelvek félkemény mássalhangzóinak palatalizálódási idejére (VIII. század közepe). — G. J. KORNYILOV A magyar nyelv altaji jövevényszavai forrásának kérdéséhez címmel írt érdekes tanulmányt (VII, 113—7). N. POPPE tanulmányához fűzve megjegyzéseit (On Some Altaic Loanwords in Hungarian. *American Studies in Uralic Linguistics*. Bloomington, 1960. 139—47) a magyarban *r*, *l* hangokat tartalmazó török jövevényszavaink korábbi hangmegfeleléseiről (*z*, *š*) fejt ki nézeteit. — VÁVRA KLÁRA A rokonsági elnevezések átvitt értelmű használata a magyar nyelvben c. tanulmányában (I, 219—24) több különböző rokonsági elnevezés (*fiam*, *bátyám*, *bácsi*, *néni* stb.) használati körét tárgyalja, majd az egyes rokonsági elnevezésekkel alakult összetett szavakat, szó szerkezeteket (*anyahajó*, *anyanyelv*, *anyaállam*; *testvérvállalat*, *testvérállam* stb.) mutatja be. VÁVRA KLÁRA másik tanulmányában (Az ugor nyelvek rokonsági terminológiájának szemantikai elemzése: II, 217—26) a modern leíró nyelvészet eszközeivel rendez, hasonlít össze 43 magyar, 45 manysi és 42 hanti rokonsági elnevezést. — M. V. SIMULIK tanulmánya (Időhatározót kifejező igei-névszói szó szerkezetek az orosz és a magyar nyelvben: II, 279—86) az orosz nyelvből kiin-

duló kontrasztív vizsgálat, egy flektáló és egy agglutináló típusú nyelv egybevetése. A szerkezeteket két nagy csoportra osztja: 1. prepozíció nélküli, 2. prepozíciós szerkezetek. Az előbbieken három típust különít el aszerint, hogy a főnévi tag accusativusban, genitivusban vagy instrumentálisban áll-e. Az egyes típusokban további alcsoportok különülnek el a magyar megfelelő alakja szerint (ez állhat nominativusban, lehet -N, -BEN, -ig ragos vagy -ja, -je jeles). A prepozíciós szó szerkezetek tíz altípusát a kifejezett idői vonatkozás jellege szerint különíti el. Van a cselekvés kezdetét (*tavaly óta tanul*), a cselekvés végpontját (*reggelig sétál*), kezdetét és végét egyaránt jelölő (*reggeltől estig*), időtartamot, időközt stb. jelölő típus.

ZÉKÁNY IMRE a személynevekből alakult magyar családnevek típusait vizsgálja Kárpát-Ukrajnában (VI, 113—7). Négy csoportot különböztet meg:

a) *-fi* végű családnevek: *Győrfi, Pálfi, Sáfí* 'Saul fia'; — b) *-i* végű családnevek: *Balázsi, Jánosi, Zsigai, Péteri*. Ezek korábban *-é* végűek voltak: *Zsigmondi* < *Zsigmondé* 'Zsigmond fia'. — c) képző nélküli családnevek: Több alcsoportjuk van. Lehetnek a kereszténység által elterjesztett héber, görög, latin eredetűek (*Ábrahám, Ádám, Adorján* stb.), és lehetnek nem keresztény eredetűek: *Kálmán, Zoltán* (magyar, török), *Bogdán, Fedor, Iván* (szláv), *Francz, Károly, Pilip* (német). Egyes neveknek a nem keresztény eredetűek közé sorolása, s e névcsoport felosztása eléggé vitatható (vö. KÁLMÁN BÉLA, *A nevek világa*. Bp., 1967). Külön csoportot alkotnak a női keresztnévből vagy ennek becézett változatából alakult családnevek: *Márta, Virág; Katócs, Dóri* (< *Dorotya*), a régiségben személynevekként is szereplő állatnevek: *Farkas, Madár, Sass*. Itt említi a szerző a szavajárási neveket is: *Bezzeg, Noshogya* 'wieso' stb. — d) Különböző kicsinyítő képzős becenevekből alakult családnevek: *Baksa, Beca; Balla* (< *Barlabás*), *Sima* (< *Simon*); *Bakó* (< *Bak*), *Danó* (< *Daniel*); *Bartók* (< *Bertalan*), *Sebők* (< *Sebestyén*); *Benics, Benyus, Benke, Benkő* (< *Benedek*) stb.

A kárpát-ukrajnai családnévanyagnak mintegy 40%-a személynévi eredetű. Leggyakoribb közöttük a képző nélküli nevek csoportja. A becenevi eredetű családnevek változatos típusúak, de nem nagyon gyakoriak.

MOKÁNY SÁNDOR *A magyar káprázik szó eredete* (VIII, 137—8) című cikkében az ismeretlen eredetű (vö. TESZ.) *káprázik* igét a *csipa* — *csipádzik, csira* — *csirázik* szavak szerkezeti analógiájára egy szlovák vagy kárpátaljai ukrán *kápra* 'Augenhöhlenfett' alapszóból eredezteteti, de utal az etimológia néhány nehézségére is (például: miért nem maradt meg az alapszó a magyar nyelvben?).

2. A tanulmányok másik csoportja nyelvjárási kérdéseket vizsgál: GEORGES MELIKA—JOSEPH SCHRAML: *Diskrete Lautveränderungen in der ungarischen Umgangssprache von Mukačevo* (VIII, 283—289). Bár a Munkácson élő magyarok beszélt nyelve nem tér el az irodalmi normától fonológiai és morfológiai szempontból, van azonban néhány olyan nehezen érzékelhető fonetikai

sajátság, amelyeket nem lehet a környező magyar nyelvjárások hatásának tekinteni. A tanulmány tárgyalja azokat a módszertani kérdéseket is, amelyek ezeknek a „diszkrét” artikulációs jelenségeknek a feltárásával kapcsolatosak. A leírtakat két ábra s egy táblázat teszik szemléletessé. — FODÓ SÁNDOR: Szláv eredetű melléknevek a felső-tiszai magyar nyelvjárásokban (VIII, 131—5). E nyelvjárásokban mintegy 300 nyelvjárási szláv eredetű szót gyűjtött össze a szerző, közöttük azonban csak 20 melléknév volt. (Ezek egy része használatos főnévként is.) Az eredeti magyar szavak szinonimáiként fordulnak elő, egzotikusabb, expresszívebb színezetűek. Nem elsődleges emberi tulajdonságokat jelölnek: *bájsza, balamuta, bila, bován, dránytya, hursi, kálíka, kopola* stb. — MOKÁNY KATALIN: A keleti kárpátaljai terület magyar nyelvjárászigetei (VIII, 59—64). Három nyelvjárászigetet különít el: 1. Visk (Viskovo), 2. Técső (Tyacsevo), 3. Kerekhegy (Okrugla), Aknaszlatina (Szolotvino), Nagybocskó (Velikij Bicskov), Gyertyánliget (Kobileckaja Poljana), Tribusa-Fehérpatak (Gyelovoje), Rahó (Rahovo), Kőrösmező (Jaszinya). Bemutatja a szerző e három nyelvjárásziget legfontosabb hangtani és szóképzleti sajátosságait. A szavak tárgyalása során a magyarországi etimológiai szakirodalom számára is értékes megjegyzéseket tesz. E nyelvjárászigeteken előforduló, eddig nem vizsgált szóalakokra, jelentésekre hívja fel a figyelmet (*metsz*), és újabb etimológiai lehetőségeket említ például a *fityinkó, szesz* stb. szavakkal kapcsolatban. „A keleti kárpátaljai területek magyar nyelvjárászigeteinek lexikális sajátosságaival kapcsolatos megfigyelések” (VIII, 207—16) c. tanulmányában etimológiai megjegyzéseket fűz a következő szavakhoz: *tejava* ’író, savó’, *televény, focs* ’agyagos víz; stb.’ (a fazekasság szakszókincsébe tartozó szó), *innye, coki, seszinü, marja, konta~kontafarku* ’rövidfarkú (ló, kutya, disznó)’, *csiru~cser* ’nagyon híg puliszka; stb.’, *vasalatlan, sörény, szufla, kurászla, fufru, sallóus-hátu, puklis, prezvus*. A szavak magyarázatában nagy segítséget jelent számára az, hogy szinkronikus és diakronikus módszert is használ. Ugyancsak a szóképzlettel kapcsolatos következő cikke is: Buzdító és akaratkifejező (állathívogató és -terelő) szavak a keleti kárpátaljai területek magyar nyelvjárászigetein (VIII, 121—30). Az egyes nyelvjárászigeteknek megfelelően külön-külön bemutatja a csibe-, tyúk-, a kotló- és csibehívogató szavakat, a liba-, kacsa-, pulyka- és galambhívogató szavakat. Táblázatos formában összefoglalva az egyes baromfiterelő szavak is megtalálhatók a cikk második felében.

ZÉKÁNY IMRE: Román jövevényszavak Kárpát-Ukrajna técsői (Tyacsevo) kerületének magyar nyelvjárásában (II, 213—16). A magyar nyelvbe került román és a románba került magyar szavak kutatásának történetét felvázolva ismerteti a vizsgált kerület nemzetiségi helyzetét (Kárpát-Ukrajnában mintegy 18 000 román nemzetiségű él), majd felsorol 38 román jövevényszót. Külön közöl kilenc olyan szót, amelyeket stilisztikai céllal magyar szavak emfatikus megfelelőjeként használnak (*fáta, hájdá, megmurálni* stb.). Román jövevényelemek a magyar helynévanyagban is találhatóak. Megemlíti a szerző, hogy a

felsorolt szavak közül 24 az erdélyi magyar nyelvjárásokban is megtalálható. — MOKÁNY SÁNDOR három tanulmányban is foglalkozik az ukrán nyelvbe került magyar jövevényszavakkal: A kárpátaljai ukrán nyelvjárások magyar elemei kutatásának történetéből (I, 117—20). BONKÁLÓ (Die ungarländischen Ruthenen. UJb. I.) anyagát vizsgálva kimutatja, hogy magyar szavak a XV—XVI. század előtt is kerültek az ukrán nyelvbe. Másik két cikke az ukránba került magyar *határ* és *kapura* 'kapu' szó történetét, alaki és egyéb problémáit fejtegeti: VII, 45—6; VI, 281—5.

A könyvismertetések rovatából csupán három ismertetést emelünk ki: Paul Kokla ismertette MOKÁNY SÁNDORNak a Magyar jövevényszavak a kárpát-ukrajnai terület máramarosi ukrán nyelvjárásában című könyvét (III, 75—5); K. E. Majtyinszkaja A. ROT könyvét mutatja be részletesen: Magyar—keleti szláv nyelvi kapcsolatok (VI, 157—60); s ugyancsak ő ismerteti P. LIZANYEC doktori értekezését is: Ukrán—magyar nyelvi kapcsolatok (VIII, 157—9).

KISS ANTAL

Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixantequinzième anniversaire.
Akadémiai Kiadó. Budapest, 1972.

Sauvageot professzor 75. születésnapjára tisztelői, barátai és tanítványai tanulmánygyűjteményt állítottak össze, amely az *Études Finno-ougriennes* VIII. (1971) évfolyamaként, ill. önálló kötet formájában az Akadémiai Kiadónál jelent meg 1972-ben. A kötet változatos tartalmú — túlnyomórészt francia nyelven közölt — tanulmányait tematikájuk szerint a következőképpen rendezhetjük:

1. *Magyar nyelvészet*: LOTZ JÁNOS a magyar magánhangzó-harmóniáról ír (Vowel Harmony in Hungarian) (175—83). Közöl olyan *i, í, é* magánhangzót tartalmazó szavakat és szótöveket, amelyeket járulékokban mély magánhangzó követ. Az illeszkedés külön típusaként említi a kijelentő mód jelen idő egyes szám 3. és többes szám 2. és 3. személyű igealakokat, amelyekben *-i* : *-ja* (*-já-*) illeszkedő variánsokat találunk. — KÁLMÁN BÉLA a magyar jövő idő kifejezési formáival foglalkozik (L'expression du futur en hongrois; 125—9). Érdekes számadatokat ismertet, amelyek azt mutatják, hogyan viszonyultak az iskolai nyelvtankönyvek írói a jövő időt kifejező különböző formákhoz. A három típust részletesebben is vizsgálja: *a*) hogyan fejezik ki a finnugor nyelvek a jövő időt — legtöbbször jelen idejű alakokkal; *b*) a *látand, nézend* típus rövid fejlődéstörténete; *c*) a *látni fog, nézni fog* összetett formák használata. A tanulmány Sauvageot véleményének idézésével zárul: „A magyar nyelv